

**ԿԱՐԵՎՈՐ ՆԵՐԴՐՈՒՄ Հ. ՇԻՐԱԶԻ ԼԵԶՎԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Լույս է տեսել Ս. Վ. Համբարձումյանի աշխատությունը՝ նվիրված անվանի բանաստեղծ Հովհաննես Շիրազի «Հայոց դանթեականը» պոեմի բառապաշարին:

Մենագրության սկզբում՝ «Երկու խոսք» վերնագրի ներքո, հեղինակը նախ նշում է, որ ուսումնասիրությունը իր թեկնածուական ատենախոսությունն է, որ տպագրվում է մասնակի լրացումներով և շտկումներով:

Ձեռնամուխ լինելով Հ. Շիրազի «Հայոց դանթեականը» պոեմի բառապաշարի ուսումնասիրությանը՝ Ս. Համբարձումյանը, բնականաբար, նախ պատշաճ մակարդակով անդրադարձել է խնդրո առարկային որոշակիորեն առնչվող աշխատություններին, բարեխղճորեն նշել, թե ինչ ծավալի ու բնույթի աշխատանքներ են մինչ այդ կատարվել նշված ուղղությամբ, ապա և ներկայացրել, թե ինչ է ավելացրել նախորդների աշխատանքին՝ կատարելով բառապաշարի համապատասխան դասակարգում և վերլուծություն:

Կարևոր է նշել, որ հեղինակը հատկապես փորձել է վերհանել նշված պոեմի բառապաշարի այն շերտը, որը նորություն է, ինքնատիպ կիրառություն ունի և առանձնապես բնորոշ է Շիրազի ստեղծագործությանը: Այսպիսով, ինչպես և հարկն է, խուսափել է հանրահայտ համագործածական բառերի ավելորդ վերլուծություններից՝ հատկապես շեշտը դնելով նորահայտ, նոր իմաստներով ու ոճական յուրօրինակ դրսևորումներով առկայացած բառապաշարին, ինչպես նաև արևելահայերենի գրական նորմերից շեղվող, այդ թվում և գրաբարյան, արևմտահայերենյան և օտարամուտ բառերին, որոնք ոճական որոշակի դեր և նշա-

¹ Ս. Վ. Համբարձումյան, Հովհաննես Շիրազի «Հայոց դանթեականը» պոեմի բառապաշարը», Ե. ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2025 թ., 214 էջ:

նակություն ունեն խնդրո առարկա պոեմի բանաստեղծական հյուսվածքում:

Արդի հայերենի հանրահայտ ծավալուն բառարանների և մի շարք այլ բառացանկերի միջոցով հեղինակն առանձնացրել է պոեմի չբառարանագրված բառերը, բառարանային տվյալներից ելնելով՝ որոշել միմիայն կամ առաջինը <. Շիրագի երկերում գործածված բառապաշարը: Նման դեպքերում բաղադրյալ բառերը հիմնականում ընկալվում են որպես հեղինակային նորակազմություններ: Միաժամանակ ուսումնասիրության հեղինակը իրավացիորեն նկատում է, որ նորահայտ բաղադրյալ բառերը ոչ միայն հեղինակային են, այլև առնվել են մայր ժողովրդի խոսակցական լեզվի հարուստ գանձարանից:

Աշխատանքի երկրորդ գլխում կատարվել է բառապաշարի բառակազմական վերլուծություն: Նախ ներկայացվել են այն պարզ բառերը, որոնք ոչ լայն գործածության ունեն և մասամբ չեն վկայվել հանրահայտ ծավալուն բառարաններում: Այնուհետև անդրադարձ է կատարվել նորահայտ բաղադրյալ բառերին՝ ներկայացվելով բարդ, ածանցավոր, բարդաձանցավոր և բազմաբարդ տեսակներով: Բարդ բառերը բնութագրվել են նախ ըստ հոդակապով և անհոդակապ դրսևորումների, ապա և բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելությամբ, առանձին ենթակետով տրվել են միացման գծիկով կազմությունները:

Ածանցավորների մեջ առանձնանում են բառակազմական –վ– ածանցով կազմությունները, որոնք բավական լայն գործածություն ունեն պոեմում: Հեղինակը նկատում է, որ –վ– մասնիկը, բաղադրվելով անորոշ դերբայի –ել վերջավորության հետ, գոյականներից սերում է բայեր, ուստի և այդ դեպքում –վել մասնիկն ունի բառակազմական գործառույթ (էջ 124): Կասկածելի է թվում հետևյալ բայերի՝ –վել ածանցով կազմությունը բարդ բաղադրող այնպիսի հիմքերից, որոնց երկրորդ բաղադրիչը ներգործական սեռի բայ է՝ *աստղափնջվել, հրթիռվել, բազկալքվել, վրեժավառվել, քարայրվել* և այլն (էջ 129): Օրինակ, բառերից առաջին երկուսը, անկասկած, *աստղափնջ* և *հրթիռ* գոյականներից –վել ածանցով կազմված բայեր են:

Աշխատանքի երրորդ՝ «Իմաստային-գործառական վերլուծություն» գլխում, անդրադառնալով հեղինակային-անհատական բառապաշարին, Ս. Համբարձումյանը նկատում է. «Դրանք բանաստեղծի գեղարվեստական խոսքի մեջ սովորական կամ դիպվածային կազմություններ են,

որոնք անհրաժեշտաբար ստեղծվել և գործածվել են հեղինակային ոճի հիմունքով, որոնց շնորհիվ նաև երևույթի նկարագրությունը դառնում է պատկերավոր և ինքնատիպ» (էջ 138): Այսպիսով, նշված բառաշերտը ներկայացվում է իմաստային 14 խմբով՝ նկատի առնվելով նաև բառերի սերող հիմքի իմաստային մերձությունը կամ ընդհանրությունը: Յուրաքանչյուր իմաստային խմբում էլ առանձնացվում են չբառարանագրված բառերը, ինչպես՝ *ազգ-անտառ, մարդագանգ, սելջուկաժին, հայակերպ, մասիսաչափ, հիսուսախաչ, վրիժաժարավ, վշտազորք, գաղտնաեղեռն, եղեռնապետիլ, մահակսկիժ, սպանդվել, ասեղազարհուր, մտախեղել, կես-Հայաստան, հազարավերք, նարեկամոռնչ* և այլն (էջ 139-152):

Այնուհետև առանձին ենթագլուխներում քննվում են նախ փոխաբերական իմաստներով կիրառված բառերը՝ այս դեպքում ևս չբառարանագրված օրինակների նշումով, ապա և բառային կապակցությունները, որոնք, ինչպես և հեղինակն ինքն է վկայում, սովորական բառակապակցություններից տարբերվում են՝ լինելով բառային մակարդակի իրողություններ (էջ 155): Փաստորեն վերջիններս հարադրավոր կազմությամբ բառեր են կամ դիտվել են որպես այդպիսին՝ ներկայացվելով ըստ բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերության, այսպես՝ որոշային կապակցություններ՝ երկանդամ, եռանդամ, նախադաս, հետադաս՝ *անաստված երկիր, անգղյաթաղան, գազաներախ գերեզման, եղեռնավկա անապատ, հայոց արյուն, ազգ արնաքամ, անապատ մահաշուրջառ, ռոմակ վագրենագրահ, ցնորք դժնարես, հիսուսյան ասեղ դատաստան, եղեռն հայոց աղերես* և այլն (էջ 155-167), հատկացուցչային կապակցություններ՝ դարձյալ երկանդամ, եռանդամ, նախադաս, հետադաս՝ *ապշանք-շմանքի փուշ, Աստուծո լաց, արյան գիրք, գայլ լեռների, դեղնադագաղ անապատի, կանթեղ երկնի, հայոց արմատի արմատ, առեղծվածի շնական շրթունք, հայության կարմիր արցունք, անմեղ ցեղ Հայաստանի* և այլն (էջ 169-174): Պետք է նկատել, որ դեռևս խիստ հստակեցման կարիք կա, թե նման օրինակներից որոնք պետք է համարել բառային կապակցություն կամ հարադրավոր բառ և որոնք սովորական բառակապակցություններ, չնայած որ հեղինակն ինքն էլ տեղ-տեղ բառակապակցություն տերմինով է կոչում որոշ օրինակներ, չնայած որ ի սկզբանե դրանք համարել է բառային մակարդակի իրողություն՝ ներկայացնելով «Բառային կապակցությունների գործածությունը» վերնագրի ներքո:

Ուսումնասիրության վերջին գլխում քննության է ենթարկվել արևելահայ գրական լեզվի նորմերից շեղվող բառապաշարը, առանձին ենթագլուխներով անդրադարձ է կատարվել ժողովրդախոսակացական բառերին ու բառաձևերին, փոխառյալ բառապաշարին և դրանց հիմքով կազմություններին, ի վերջո նաև քննվել են պոեմում ոճավորման այս կամ այն միտումով գործածված գրաբարյան և արևմտահայերեն բառերն ու բառաձևերը:

Սույն մենագրությունը ուրույն ներդրում է հայերենագիտության մեջ՝ հայերենի բառակազմական լայն հնարավորությունները նորովի ներկայացնելու, բառապաշարի ողջ հարստությունը, իմաստային նոր զարգացումները բացահայտելու, այդպիսով և դեռևս չբառարանագրված միավորները ապագայի համապարփակ բառարաններում ընդգրկելու և մի շարք այլ տեսանկյուններից:

Բանասիր. գիտ. թեկնածու. Վ. Մ. Խաչատրյան